

Стахова Ольга Олександрівна

ORCID: 0000-0002-6884-6032

Кандидат психологічних наук

Доцент кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Чернишова Аліна Сергіївна

Здобувач

Магістр

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної готовності до школи дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Розкрито сутність поняття соціально-психологічної готовності як важливої складової загальної психологічної готовності дитини до навчання, охарактеризовано її основні компоненти та значення для успішної адаптації до шкільного середовища, проаналізовано наукові підходи до вивчення особливостей готовності до школи дітей із мовленнєвими порушеннями. Встановлено, що порушення мовлення можуть ускладнювати процес соціальної взаємодії та формування навчальної мотивації й готовності до виконання ролі учня. Обґрунтовано необхідність раннього психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення з метою підвищення рівня їхньої соціально-психологічної готовності до школи та забезпечення успішної адаптації до освітнього середовища. Ключові слова: дошкільний вік, порушення мовлення, психолого-педагогічний супровід, соціально-психологічна готовність до школи.

У сучасних умовах розвитку освіти особливої актуальності набуває проблема формування соціально-психологічної готовності дітей до шкільного навчання, оскільки саме вона забезпечує успішну адаптацію дитини до нового соціального та освітнього середовища. Особливої уваги потребують діти дошкільного віку з порушеннями мовлення, адже мовленнєві труднощі можуть негативно впливати не лише на процес комунікації,

а й на розвиток пізнавальної, емоційно-вольової та особистісної сфер, ускладнюючи взаємодію з однолітками та педагогами. У зв'язку з цим актуальним є теоретичне вивчення особливостей соціально-психологічної готовності до школи дітей із розладами мовлення та визначення основних напрямів їх психолого-педагогічного супроводу на етапі підготовки до навчання.

У науково-методичних працях Т. Д. Ілляшенко та Н. В. Сосновенко психологічна готовність дитини до шкільного навчання визначається як складне інтегроване утворення, що відображає рівень сформованості ключових психічних якостей та виступає важливою передумовою успішного входження дитини в нову соціальну ситуацію розвитку. На думку авторів, готовність до навчання не обмежується наявністю певних знань чи навичок, а охоплює сукупність взаємопов'язаних компонентів, серед яких особливе значення мають загальна, інтелектуальна, особистісно-психологічна та мотиваційно-вольова готовність. Кожна з цих складових виконує специфічну функцію у процесі адаптації дитини до шкільного середовища та забезпечує її здатність ефективно включитися в нові види діяльності.

Особливе місце в структурі готовності до школи дослідники відводять соціальній готовності, яку розглядають як сформованість навичок взаємодії з дорослими та однолітками. Вона проявляється у здатності дитини встановлювати та підтримувати міжособистісні контакти, дотримуватися правил спілкування, співпрацювати в колективі та конструктивно взаємодіяти з учителем і ровесниками. Саме рівень розвитку цих умінь значною мірою визначає успішність подальшої адаптації першокласника до нових умов навчання [1].

В умовах інклюзивної освіти значну частину дітей з особливими освітніми потребами становлять діти з порушеннями мовленнєвого розвитку різного ступеня вираженості. Науковці зазначають, що мовленнєві труднощі впливають не лише на якість усного мовлення, але й на процес оволодіння читанням та письмом у подальшому навчанні. Саме тому під час оцінювання готовності дитини до школи психологи дошкільних закладів обов'язково враховують рівень мовленнєвого розвитку, оскільки він є одним із важливих критеріїв психологічної зрілості майбутнього школяра. Зокрема, аналізу підлягають правильність звуковимови, сформованість фонематичного сприймання, здатність визначати звуки у слові, граматична правильність мовлення, вміння логічно та послідовно висловлювати свої думки, а також складати зв'язні розповіді за сюжетними зображеннями. У зв'язку з цим порушення мовлення розглядаються як чинник, що може суттєво ускладнювати формування соціально-психологічної готовності до шкільного навчання та потребує своєчасного психолого-педагогічного супроводу ще в період дошкільного дитинства.

Так, на значущості мовленнєвого розвитку для становлення особистості дитини наголошують Л. Т. Музичко й А. О. Самойлова. Дослідниці підкреслюють, що комунікативна функція мовлення забезпечує можливість повноцінної участі дитини в різних видах діяльності, сприяє встановленню соціальних контактів та включенню в колективні форми взаємодії. Натомість, наявність порушень мовленнєвого розвитку негативно відображається не лише на комунікативній сфері, а й на загальному психічному розвитку. За результатами досліджень авторок, діти з важкими мовленнєвими порушеннями часто демонструють нестійкість пізнавальних інтересів, недостатню сформованість навчальної мотивації, невпевненість у власних можливостях, підвищену емоційну вразливість та труднощі у взаємодії з однолітками. Сукупність зазначених особливостей створює додаткові перешкоди для формування належного рівня соціально-психологічної готовності до навчання у школі [3].

О. Ю. Чекстєре розглядає соціально-психологічну готовність як один із провідних чинників успішного пристосування дитини до нових умов навчальної діяльності. На її думку, цей вид готовності охоплює комплекс особистісних якостей і соціальних умінь, які забезпечують здатність дитини ефективно взаємодіяти з оточенням, входити до дитячого колективу, налагоджувати продуктивні взаємини з педагогами та однолітками, співпрацювати в групі, а також відстоювати власну позицію, не порушуючи інтересів інших. Дослідниця зазначає, що наявність таких особливостей, як занижена самооцінка, підвищена тривожність, сором'язливість або гіперактивність, може суттєво ускладнювати процес адаптації до шкільного середовища.

Результати проведеного О. Ю. Чекстєре дослідження показали, що майже четверта частина досліджуваних дітей старшого дошкільного віку (23%) мають недостатній рівень сформованості соціально-психологічної готовності до навчання, що вимагає здійснення цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи на етапі дошкільної освіти [4].

Подібної позиції дотримується і О. Дєдов, який у методичному посібнику «Діагностика готовності дітей до школи» наголошує на комплексному характері шкільної готовності. Автор підкреслює, що вона формується під впливом фізіологічних, соціальних та психологічних чинників, які перебувають у тісному взаємозв'язку і не можуть розглядатися ізольовано один від одного. Поділ готовності на окремі складові є умовним, оскільки кожна з них взаємодіє з іншими та впливає на загальний рівень підготовленості дитини до навчання.

Особливу увагу дослідник звертає на старший дошкільний вік як період активного становлення особистості. Саме в цей час у дітей виникають нові соціальні потреби, пов'язані з бажанням здобути визнання серед однолітків, відповідати загальноприйнятим правилам поведінки та моральним нормам. Паралельно формується внутрішня позиція майбутнього школяра, розвивається здатність до самоконтролю та закладаються основи адекватної самооцінки. Усі зазначені новоутворення виступають важливими передумовами успішного формування соціально-психологічної готовності до навчання в школі та подальшої адаптації дитини до освітнього середовища [2].

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчив, що соціально-психологічна готовність до школи є важливою складовою загальної психологічної готовності дитини та охоплює сукупність особистісних, комунікативних, емоційно-вольових і поведінкових характеристик, які забезпечують успішну адаптацію до навчання. Її сформованість визначає здатність дитини взаємодіяти з однолітками й дорослими, приймати роль учня, дотримуватися правил колективної діяльності та ефективно включатися в освітній процес.

Водночас узагальнення теоретико-прикладних досліджень показало, що порушення мовлення негативно впливають не лише на розвиток комунікативної сфери, а й на становлення особистості дитини загалом, зокрема на самооцінку, емоційну стійкість, мотивацію та соціальні навички. Це зумовлює необхідність раннього психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення з метою підвищення рівня їхньої соціально-психологічної готовності до школи та забезпечення успішної адаптації до освітнього середовища.

1. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації / за наук. ред. В. Г. Панка. Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. С. 9-34.
2. Діагностика готовності дітей до школи / упоряд.: О. Дедов. Хотин, 2014. 194 с.
3. Самойлова А. О., Музичко Л. Т. Особливості готовності до шкільного навчання дітей дошкільного віку з порушенням мовлення. *Молодий вчений*. 2023. № 12 (124). С. 106-109.
4. Чекстєре О. Ю. Соціально-психологічна готовність дошкільників до школи як значущий компонент адаптації дитини до шкільного навчання. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 265-271.